

«Χριστιανική κληρονομιά» ὡς μάθημα
μὴ κατηχητικό, ὑποχρεωτικό γιὰ ὅλους,
ἀνοικτὸ στὰ θρησκευόμενα,
εὐρωπαϊκὰ ἀνεπίληπτο

ΝΙΚΗΤΑ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ*

Α. Ἐπειδὴ ἀπὸ διάφορες πλευρὲς ὑποστηρίζεται ὁ ὑποχρεωτικὸς χαρακτήρας τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν, χωρὶς νὰ ἔχουν διευκρινισθεῖ οἱ σχετικὲς ἔννοιες καὶ οἱ νομικὲς διαστάσεις τοῦ θέματος, χρειάζεται προκαταβολικὰ νὰ προσδιορισθεῖ τί σημαίνει “προαιρετικό” ὡς μάθημα ἀντίθετο μὲ τὸ ὑποχρεωτικό. Κατ’ ἀρχὰς δὲν πρέπει νὰ συγγέται τὸ προαιρετικὸ μάθημα καὶ τὸ μάθημα ἐπιλογῆς, στὸ ὁποῖο ὁ μαθητὴς ἐπιλέγει ἓνα μεταξὺ περισσοτέρων “προσφερομένων” μαθημάτων. Προαιρετικὸ στὴν οὐσία –ἄσχετα ἀπὸ τυπικὲς νομοθετικὲς ὀνομασίες–, εἶναι τὸ μάθημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπεται, μὲ αἴτηση, ἢ μὴ παρακολούθησή του, δηλαδή ἢ ἀπαλλαγὴ τοῦ μαθητῆ ἀπ’ αὐτό. Ἐφ’ ὅσον τὸ μάθημα εἶναι μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια προαιρετικό, τὸ κράτος ἔχει διακριτικὴ εὐχέρεια νὰ διαμορφώσει τὸ περιεχόμενό του μὲ βάση μιὰ θρησκεία ἢ ὁμολογία, ἀρκεῖ νὰ μὴν ἐπιχειρεῖται μὲ αὐτὸ προσηλυτιστικὴ κατῆχηση (endocrinement). Ἡ θέση αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὴν νομολογία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρώπου (ΕΔΔΑ) καὶ τονίζεται καὶ στὴν πιὸ πρόσφατη ἀπόφασή του στὴν πολωνικὴ ὑπόθεση Grzelak τῆς 15-6-2010. Ἡ νομικὴ βάση βρίσκεται στὴν εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου (εἰδικὰ στὸ ἄρθρο 2 τοῦ πρώτου Πρωτοκόλλου) ποὺ προϋποθέτει τὸ μάθημα ὡς θρησκευτικὸ καὶ ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τῶν γονέων νὰ ἐξασφαλίζουν ὥστε αὐτὸ νὰ μὴ εἶναι ἀντίθετο μὲ τὶς θρησκευτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς πεποιθήσεις τους. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἀντιμετωπίζει τὸ μάθημα ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν ὑποκειμενικῶν στοιχείων ποὺ περιέχει τὸ θρησκευτικὸ “πιστεύω” καὶ ἐπομένως ἢ

---

* Ὁ Νικήτας Ἀλιπράντης εἶναι Καθηγητὴς Νομικῆς τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης καὶ Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου.

ἀντίστοιχη ἐκπαίδευση, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνάγκη σεβασμοῦ τῶν διαφορετικῶν ὑποκειμενικῶν πεποιθήσεων τῶν γονέων.

Ἡ ρύθμιση αὐτὴ δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὸν ἱστορικό διχασμὸ τοῦ δυτικοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὸν συνακόλουθο μακροχρόνιο ὁμολογιακὸ χαρακτήρα τοῦ μαθήματος, ποὺ ὠνομάσθηκε μὲ τὴν ἔννοια γένους –σὲ σχέση μὲ τὶς ἐπὶ μέρους ὁμολογίες– “μάθημα θρησκευτικῶν”, προωρισμένο ἀποκλειστικὰ στοὺς μαθητὲς τῆς ἀντίστοιχης ὁμολογίας¹. Αὐτὰ ἐξηγοῦν καὶ τὴν εὐρύτατη ἀναγνώριση, ἀπὸ τὸ ΕΔΔΑ, τοῦ δικαιώματος ἀπαλλαγῆς, δηλ. τοῦ προαιρετικοῦ χαρακτήρα τοῦ μαθήματος, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ τὸ μάθημα ἔχει ἐγκαταλείψει τὸν ὁμολογιακὸ του χαρακτήρα καὶ ἔχει διευρυνθεῖ πρὸς ἄλλες ὁμολογίες, θρησκείες καὶ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπιφυλάσσει μιὰ ἰδιαίτερη θέση σὲ κάποια ἀπ’ αὐτές. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν νορβηγικὴ ὑπόθεση Folgerø τὸ Δικαστήριον θεώρησε ὅτι παρ’ ὅλα αὐτὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ προβλέπεται δυνατότητα μερικῆς ἀπαλλαγῆς, ἀπαιτεῖται ὀλικὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ μάθημα (ἀπόφαση 29-6-2007).

Β. Δύο διαφορετικοὶ τρόποι ὑπάρχουν νὰ διαμορφωθεῖ τὸ λεγόμενο μάθημα τῶν θρησκευτικῶν ὡς ὑποχρεωτικὸ γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὲς τῶν δημοσίων σχολείων, χωρὶς διάκριση, ἐξαιρέση ἢ δυνατότητα ἀπαλλαγῆς, χωρὶς νὰ ἐρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀποφάσεις τοῦ ΕΔΔΑ.

1. Ὁ πρῶτος τρόπος προέρχεται ἀπὸ τὴν ΕΔΔΑ. Σύμφωνα μ’ αὐτήν, τὸ μάθημα μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὸ μόνο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ περιεχόμενό του, χάριν ἀντικειμενικότητας καὶ πλουραλισμοῦ, θὰ εἶναι ἀπόλυτα οὐδέτερο σὲ σχέση μὲ τὰ διάφορα θρησκευτά καὶ τὶς φιλοσοφικοθρησκευτικὲς θεωρίες, μὲ ἄλλα λόγια θὰ πρόκειται ἀπλῶς “γιὰ ἓνα μάθημα γιὰ τοὺς διάφορους θρησκευτικὸς πολιτισμούς” (ἔτσι, ἐμφατικά, ἡ ἀπόφαση Zengin, 9-10-2007).

Ἄσχετα ἀπὸ τὶς παιδαγωγικὲς καὶ ἄλλες ἀντιρρήσεις ποὺ προκαλεῖ μιὰ τέτοια διαμόρφωση τοῦ μαθήματος², ἡ χωρὶς ἐξαιρέσεις ὑποχρεωτικότητά του μπορεῖ νὰ θεμελιωθεῖ σὲ μιὰ τελείως διαφορετικὴ νομικὴ βάση, χωρὶς νὰ ἐρχεται σὲ καμία ἀντίθεση μὲ τὴν νομολογία τοῦ ΕΔΔΑ.

1. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ μεταφέρθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Βασιλοκρατία· κακῶς, διότι ἐδῶ δὲν ὑπῆρχε ὁμολογιακὸς διχασμὸς καὶ ἐπομένως ἀνάγκη υἰοθέτησης τῆς ἔννομιας γένους “θρησκευτικό”.

2. Βλ. τὴ μελέτη μας μὲ τίτλο “Ἡ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Δικαστήριον Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου” (καὶ νύξεις γιὰ τὰ καθ’ ἡμᾶς), Τιμητικὸς τόμος Μιχ. Σταθόπουλου, I, Ἄντ. Σάκκουλα 2010, σελ. 43 ἐπ. (49-51).

2. Ἡ δεύτερη βάση αὐτὴ συνδέεται ὄχι μὲ τὰ θρησκευτικὰ “πιστεύω” ὡς σύνολο ὑποκειμενικῶν πεποιθήσεων, ἀλλὰ μὲ τὴν γενικὴ παιδευτικὴ ἀποστολὴ τῆς Πολιτείας, εἰδικὰ σὲ χῶρες ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιὰ μακροαίωνα ἐνιαία ἰδιοπροσωπία, ὅπως ἡ Ἑλλάδα. Οὐσιώδεις συστατικὸ τῆς ἰδιοπροσωπίας τῆς Ἑλλάδας εἶναι ἡ χριστιανικὴ ὀρθόδοξη κληρονομία ὡς ἀντικειμενικὸ δεδομένο ποὺ ἔχει σφρηλατηθεῖ ἐδῶ καὶ αἰῶνες. Τὸ νὰ διδάσκονται κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο αὐτὴν τὴν κληρονομία ὅλα τὰ παιδιά ποὺ φοιτοῦν στὰ δημόσια σχολεῖα τῆς χώρας, ὅπως διδάσκονται τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ ἱστορία, ἀνήκει ἀναφαίρετα στὴν παιδαγωγικὴ ἀποστολὴ τῆς Πολιτείας ὡς ἐξουσία καὶ ὑποχρέωσή της.

Γιὰ νὰ πληροῖ τὴν νομικὴ αὐτὴ βάση τὸ μάθημα, ἀναμορφωμένο, θὰ πρέπει νὰ ἔχει καθαρὰ γνωστικὸ χαρακτήρα καὶ νὰ ἐκθέτει τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη ὄχι ὡς θρησκεία, μὲ ὅ,τι αὐτὴ ἐμπεριέχει ὡς ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ ὡς ἀντικειμενικὸ συστατικὸ τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς κληρονομιάς. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μάθημα θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται καὶ στὶς ἀνὰ τὸν κόσμον ποικίλες πνευματικὲς παραδόσεις καὶ ἀντιλήψεις μὲ ἀντικειμενικότητα, ἀλλὰ καὶ ἐπισημαίνοντας, τυπολογικὰ καὶ ὄχι ἀξιολογικὰ, τὶς διαφορὲς τοὺς ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ ὀρθόδοξη κληρονομία. Γιὰ νὰ εἶναι σαφὴς ἡ διαφορετικὴ –ἀπὸ τὸ ΕΔΔΑ– νομικὴ βάση τῆς ὑποχρεωτικότητας τοῦ μαθήματος, θὰ πρέπει ὄχι μόνον ἡ ὀνομασία του νὰ ἀλλάξει (δὲν θὰ εἶναι “μάθημα θρησκευτικῶν” ἀλλὰ “χριστιανικὴ κληρονομία”) ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενό του νὰ διασκευασθεῖ ἀντίστοιχα μὲ τὴν κατάργηση κάθε στοιχείου κατήχησης. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ κατάλληλες διατυπώσεις, στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια, οἱ ὁποῖες μολονότι ἀναφέρονται στὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐξαλείφουν κάθε κατηχητικὸ χαρακτήρα. Ἔτσι, μὲ τὴν συχνὴ προσθήκη φράσεων ὅπως π.χ. “κατὰ τὴν χριστιανικὴ πίστη” ὁ Ἰησοῦς εἶναι θεάνθρωπος, τὸ περιεχόμενο τοῦ μαθήματος “ἀντικειμενικοποιεῖται” καὶ παρέχεται ἀπλῶς ὡς γνώση. Τέλος –εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικό– ἡ προφορικὴ διδασκαλία θὰ πρέπει ὑποχρεωτικὰ νὰ σέβεται τὶς ἀναπτυχθεῖσες προϋποθέσεις τῆς ὑποχρεωτικότητας τοῦ μαθήματος, ὅπως τονίζεται καὶ στὶς ἀποφάσεις τοῦ ΕΔΔΑ.

Γ. Συμπερασματικὰ, ἡ ὀνομασία “μάθημα θρησκευτικῶν” καὶ ἡ ἀναφορὰ του στὸν χριστιανισμό ὡς θρησκεία σημαίνουν ὅτι τὸ μάθημα εἶναι ἢ γίνεται προαιρετικὸ. Ἀντίθετα, ἡ διασκευὴ του ὡς μαθήματος βασιμμένου στὸ ἀντικειμενικὸ δεδομένο τῆς χριστιανικῆς κληρονομιάς θεμελιώνει γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὲς τὸν ὑποχρεωτικὸ του χαρακτήρα, χωρὶς νὰ προσβάλλει τὶς ὁποιοσδήποτε ὑποκειμενικὲς πεποιθήσεις ἢ τὴν ἐλευθερία συνειδήσεως κανενός, ἐφ’ ὅσον

μὲ ἀπλὲς ἀλλὰ καίριες διατυπώσεις ἔχει ἀφαιρεθεῖ κάθε συστατικὸ κατηχητικοῦ ἐπηρρασμοῦ.

Μὲ τὴν ἐκτιθέμενη διασκευὴ καὶ μετονομασίᾳ τοῦ μαθήματος πραγματοποιεῖται ὁ τριπλὸς σκοπός: πρῶτον, νὰ διδάσκεται ἡ χριστιανικὴ κληρονομιά ὡς γνωστικὸ ἀντικείμενο στὴν οὐσία της καὶ χωρὶς νὰ περιθωριοποιεῖται· δεύτερον, νὰ γίνεται ἀντικειμενικὴ πληροφόρηση γιὰ ξένα θρησκευόμενα καὶ φιλοσοφικοθρησκευτικὲς ἀντιλήψεις, μὲ τυπολογικὴ –ὄχι ἀξιολογικὴ– ἐπισήμανση τῶν διαφορῶν τους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἰδιοπροσωπία· τρίτον, νὰ κατοχυρώνεται ὁ γενικός, γιὰ ὅλους τοὺς μαθητές, ὑποχρεωτικὸς χαρακτῆρας τοῦ μαθήματος χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀποφάσεις τοῦ ΕΔΔΑ.